ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 13ης Οκτωβρίου 2016*

«Προδικαστική παραπομπή — Δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών — Οδηγία 2002/21/ΕΚ — Άρθρο 4, παράγραφος 1 — Δικαίωμα προσφυγής κατά αποφάσεως εθνικής ρυθμιστικής αρχής — Αποτελεσματικός μηχανισμός προσφυγής — Διατήρηση της ισχύος της αποφάσεως εθνικής ρυθμιστικής αρχής έως την ολοκλήρωση της διαδικασίας προσφυγής — Διαχρονικά αποτελέσματα αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου που κηρύσσει άκυρη απόφαση εθνικής ρυθμιστικής αρχής — Δυνατότητα αναδρομικής ακυρώσεως αποφάσεως εθνικής ρυθμιστικής αρχής — Αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης»

Στην υπόθεση C-231/15,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο, Πολωνία) με απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2015, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 21 Μαΐου 2015, στο πλαίσιο της δίκης

Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej,

Petrotel sp. z o.o. w Płocku

κατά

Polkomtel sp. z o.o.,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Ilešič, πρόεδρο τμήματος, A. Prechal, A. Rosas, C. Toader και E. Jarašiūnas (εισηγητή), δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— ο Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej, εκπροσωπούμενος από τον L. Ochniewicz, radca prawny,

— η Petrotel sp. z o.o. w Płocku, εκπροσωπούμενη από τον K. Stompel, adwokat,

— η Polkomtel sp. z o.o., εκπροσωπούμενη από την E. Barembruch, radca prawny,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πολωνική.

— η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον G. Braun, καθώς και από τις J. Hottiaux και L. Nicolae,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 14ης Ιουνίου 2016,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και τρίτη περίοδος, και δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2002/21/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία-πλαίσιο) (ΕΕ 2002, L 108, σ. 33), όπως έχει τροποποιηθεί από την οδηγία 2009/140/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 337, σ. 37) (στο εξής: οδηγία-πλαίσιο).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, του Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej (πρόεδρος της υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών, στο εξής: πρόεδρος της UKE) και της Petrotel sp. z o.o. w Płocku (στο εξής: Petrotel) και, αφετέρου, της Polkomtel sp. z o.o., όσον αφορά απόφαση του προέδρου της UKE επί διαφοράς μεταξύ των δύο αυτών επιχειρήσεων σχετικά με τις τιμές τερματισμού κλήσεων που χρέωνε η Polkomtel στο δίκτυό της κινητής τηλεφωνίας.

Το νομικό πλαίσιο

3 Το άρθρο 4 της οδηγίας-πλαισίου, σχετικά με το δικαίωμα προσφυγής κατά αποφάσεως εθνικής ρυθμιστικής αρχής (στο εξής: ΕΡΑ), ορίζει στην παράγραφο 1:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν για την ύπαρξη αποτελεσματικών μηχανισμών σε εθνικό επίπεδο, βάσει των οποίων κάθε χρήστης ή επιχείρηση που παρέχει δίκτυα ή/και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών έχει, όταν θίγεται από απόφαση εθνικής ρυθμιστικής αρχής, δικαίωμα προσφυγής κατά της αποφάσεως ενώπιον οργάνου προσφυγής ανεξάρτητου από τους διαδίκους. Το εν λόγω όργανο προσφυγής, το οποίο μπορεί να είναι δικαστήριο, διαθέτει την απαιτούμενη εμπειρία για την αποτελεσματική εκτέλεση των καθηκόντων του. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι λαμβάνονται δεόντως υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της υπόθεσης και ότι υπάρχει αποτελεσματικός μηχανισμός προσφυγής.

Έως την ολοκλήρωση της προσφυγής ισχύει η απόφαση της [ΕΡΑ], εκτός εάν ληφθούν προσωρινά μέτρα σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

4 Στο πλαίσιο διαδικασίας που προηγήθηκε της διαδικασίας της κύριας δίκης, ο πρόεδρος της UKE, κατόπιν αναλύσεως της σχετικής αγοράς, εξέδωσε στις 30 Σεπτεμβρίου 2008 απόφαση με την οποία επέβαλε στην Polkomtel, ως επιχείρηση με σημαντική ισχύ στην οικεία αγορά, να προσαρμόσει τις τιμές τερματισμού φωνητικής κλήσεως στο δίκτυό της κινητής τηλεφωνίας στο επίπεδο που καθορίστηκε με την ως άνω απόφαση (στο εξής: απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008). Η Polkomtel άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής.

5 Διαρκούσης της δίκης επί της προσφυγής κατά της αποφάσεως της 30ής Σεπτεμβρίου 2008, η Polkomtel διεξήγαγε διαπραγματεύσεις με την Petrotel όσον αφορά, μεταξύ άλλων, την τροποποίηση των τιμών τερματισμού των φωνητικών κλήσεων στο δίκτυό της κινητής τηλεφωνίας. Επειδή οι εν λόγω επιχειρήσεις δεν κατέληξαν σε συμφωνία, υποβλήθηκε προς τον πρόεδρο της UKE αίτημα διευθετήσεως της διαφοράς των δύο αυτών επιχειρήσεων.

6 Με απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009, η οποία εφαρμόζει την απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008, ο πρόεδρος της UKE επέλυσε τη διαφορά τροποποιώντας, μεταξύ άλλων, τους όρους της συμβάσεως που συνήφθη μεταξύ της Petrotel και της Polkomtel σχετικά με τις τιμές τερματισμού των φωνητικών κλήσεων στο δίκτυο κινητής τηλεφωνίας της Polkomtel (στο εξής: απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009). Με την απόφαση αυτή ο πρόεδρος της UKE επέβαλε στην Polkomtel να προσαρμόσει τις εν λόγω τιμές στο επίπεδο που καθορίστηκε με την απόφασή του της 30ής Σεπτεμβρίου 2008. Η Polkomtel άσκησε επίσης προσφυγή κατά της αποφάσεως της 17ης Μαρτίου 2009 ενώπιον του Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (περιφερειακό δικαστήριο Βαρσοβίας – δικαστήριο για την προστασία του ανταγωνισμού και των καταναλωτών, Πολωνία).

7 Διαρκούσης της δίκης επί της προσφυγής κατά της αποφάσεως της 17ης Μαρτίου 2009, η απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008 ακυρώθηκε με απόφαση του Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (περιφερειακό δικαστήριο Βαρσοβίας – δικαστήριο για την προστασία του ανταγωνισμού και των καταναλωτών), της 23ης Μαρτίου 2011, η οποία επικυρώθηκε με απόφαση του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας, Πολωνία), της 30ής Ιανουαρίου 2012.

8 Με απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2012, το Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (περιφερειακό δικαστήριο Βαρσοβίας – δικαστήριο για την προστασία του ανταγωνισμού και των καταναλωτών) ακύρωσε και την απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009, με το αιτιολογικό ότι η απόφαση αυτή, η οποία εφάρμοζε την απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008, στερείτο πλέον ερείσματος, δεδομένου ότι οι υποχρεώσεις που προέβλεπε η απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008 είχαν καταργηθεί με αναδρομική ισχύ. Το ως άνω δικαστήριο έκρινε επομένως ότι η ακύρωση της αποφάσεως της 17ης Μαρτίου 2009 συνεπαγόταν επίσης την αναδρομική ακύρωση της υποχρεώσεως της Polkomtel να προσαρμόσει τις τιμές της στο ύψος που καθορίστηκε με την απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008.

9 Ο πρόεδρος της UKE και η Petrotel άσκησαν έφεση κατά της από 26 Οκτωβρίου 2012 αποφάσεως του Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (περιφερειακό δικαστήριο Βαρσοβίας – δικαστήριο για την προστασία του ανταγωνισμού και των καταναλωτών) ενώπιον του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας), το οποίο απέρριψε την έφεσή τους με απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2013, κρίνοντας, μεταξύ άλλων, ότι δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής των αρχών της διοικητικής δικονομίας που έχει καθιερώσει η νομολογία των πολωνικών διοικητικών δικαστηρίων, κατά τις οποίες η ακύρωση διοικητικής αποφάσεως παράγει αποτελέσματα μόνο για το μέλλον. Ο πρόεδρος της UKE και η Petrotel άσκησαν αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο).

10 Το αιτούν δικαστήριο συμφωνεί με την προσέγγιση του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας), εκτιμώντας ότι η εφαρμογή των μνημονευόμενων στην προηγούμενη σκέψη αρχών της διοικητικής δικονομίας υπό περιστάσεις όπως αυτές της υποθέσεως της οποίας επιλήφθηκε δεν διασφαλίζει αποτελεσματική ένδικη προστασία κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και του άρθρου 4 της οδηγίας-πλαισίου. Κατά το αιτούν δικαστήριο, τα δικαστήρια που επιλαμβάνονται υποθέσεως στον τομέα της ρυθμίσεως των δικτύων και των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ήταν ελεύθερα να αναπτύξουν αυτοτελή προσέγγιση όσον αφορά τα αποτελέσματα της ακυρώσεως της αποφάσεως της 30ής Σεπτεμβρίου 2008.

11 Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι, κατά την προσέγγιση αυτή, το δικαστήριο που επιλήφθηκε της προσφυγής κατά της αποφάσεως της 17ης Μαρτίου 2009, η οποία ήταν άμεσα εκτελεστή και έθετε σε εφαρμογή την απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2008, μπορούσε, μετά την ακύρωσή της, είτε να τροποποιήσει τις τιμές τερματισμού των φωνητικών κλήσεων στο δίκτυο κινητής τηλεφωνίας για το χρονικό διάστημα το οποίο αφορά η απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009 είτε να την ακυρώσει, καταργώντας την υποχρέωση εφαρμογής των εν λόγω τιμών που καθορίστηκαν για το ίδιο χρονικό διάστημα. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η ακύρωση της αποφάσεως της 17ης Μαρτίου 2009 δεν θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και παρέχει στη ρυθμιστική αρχή τη δυνατότητα να εκδώσει νέα απόφαση για τον καθορισμό του ύψους των τιμών τερματισμού των φωνητικών κλήσεων στο δίκτυο κινητής τηλεφωνίας που προβλέπονται στη σύμβαση μεταξύ των παρόχων δικτύων για το χρονικό διάστημα που καλύπτει η απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009.

12 Ωστόσο, εφόσον η Petrotel υποστηρίζει ότι η απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009 εξακολούθησε να ισχύει, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας-πλαισίου, και η ακύρωση της αποφάσεως της 30ής Σεπτεμβρίου 2008 δεν μπορεί να έχει αναδρομική ισχύ, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η διάταξη αυτή οριοθετεί τη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών και διατηρεί αμφιβολίες όσον αφορά την πραγμάτωση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατά την έννοια του άρθρου αυτού, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη.

13 Κατά το αιτούν δικαστήριο, εάν γίνει δεκτό ότι η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έχει ως συνέπεια να επιτρέπεται η τροποποίηση ή η αναδρομική ακύρωση αποφάσεως της ρυθμιστικής αρχής, τότε διασφαλίζεται η επίτευξη ορθής ισορροπίας μεταξύ της αρχής της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης στον τομέα της ρυθμίσεως των δικτύων και των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών και της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, ενώ δεν τίθεται ζήτημα παραβιάσεως των αρχών της ασφάλειας δικαίου ή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

14 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Στην περίπτωση που ένας πάροχος δικτύου προσφεύγει κατά αποφάσεως της ΕΡΑ περί καθορισμού των τιμών για υπηρεσίες τερματισμού κλήσεων στο δίκτυο του εν λόγω παρόχου ([πρώτη απόφαση]) και στη συνέχεια κατά μεταγενέστερης αποφάσεως της ΕΡΑ με την οποία τροποποιείται η σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ του αποδέκτη της [πρώτης αποφάσεως] και μιας άλλης επιχειρήσεως, έτσι ώστε να προσαρμοστούν οι τιμές που καταβάλλει η άλλη επιχείρηση για υπηρεσίες τερματισμού κλήσεων στο δίκτυο του αποδέκτη της [πρώτης αποφάσεως] στις τιμές που καθορίστηκαν δυνάμει της [πρώτης αποφάσεως] (απόφαση εφαρμογής), έχει το άρθρο 4, παράγραφος 1, [πρώτο εδάφιο,] πρώτη και [τέταρτη] περίοδος, της [οδηγίας-πλαισίου] την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο, λαμβανομένης υπόψη της διατάξεως του άρθρου 4, παράγραφος 1, [δεύτερο εδάφιο], της [οδηγίας-πλαισίου] και των συμφερόντων της επωφελούμενης από την απόφαση εφαρμογής επιχειρήσεως τα οποία απορρέουν από τις αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου, δεν δύναται, διαπιστώνοντας ότι η [πρώτη απόφαση] έχει ακυρωθεί, να ακυρώσει την απόφαση εφαρμογής, ή μήπως έχει το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτη και [τέταρτη] περίοδος, της [οδηγίας-πλαισίου], σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο δύναται να ακυρώσει την απόφαση εφαρμογής της ΕΡΑ και, συνεπώς, τις προβλεπόμενες σε αυτή υποχρεώσεις για το προ της εκδόσεως της δικαστικής αποφάσεως διάστημα, στην περίπτωση που θεωρήσει ότι αυτό είναι απαραίτητο για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας της επιχειρήσεως η οποία προσέφυγε κατά της αποφάσεως της ΕΡΑ περί εφαρμογής των υποχρεώσεων οι οποίες προβλέπονταν στην –εν τω μεταξύ ακυρωθείσα– [πρώτη απόφαση];»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

Επί του παραδεκτού

15 Η Polkomtel υποστηρίζει ότι το ερώτημα που υπέβαλε το Sąd Najwyższy (Ανώτατο Δικαστήριο) είναι απαράδεκτο διότι, αφενός, το αιτούν δικαστήριο δεν διευκρινίζει τις εφαρμοστέες διατάξεις του πολωνικού δικαίου και δεν εξειδικεύει τη σχέση που υπάρχει μεταξύ των διατάξεων του εθνικού δικαίου και των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης των οποίων ζητεί την ερμηνεία και, αφετέρου, το υποβληθέν ερώτημα είναι γενικό και υποθετικό, εφόσον ζητείται να εκτιμηθούν γενικώς τα αποτελέσματα μιας αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου που ακυρώνει απόφαση της EPA, ενώ η εκτίμηση αυτή δεν είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

16 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο εντός του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου το οποίο προσδιορίζει με δική του ευθύνη και την ακρίβεια του οποίου δεν οφείλει να ελέγξει το Δικαστήριο θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει την αίτηση που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 16ης Απριλίου 2016, απόφαση Polkomtel, C-397/14, EU:C:2016:256, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

17 Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει εν προκειμένω. Συγκεκριμένα, αφενός, η απόφαση περί παραπομπής εκθέτει επαρκώς το πραγματικό και νομικό πλαίσιο, καθώς και την ανάλυση της νομολογίας των πολωνικών δικαστηρίων, ώστε να προσδιορίζεται το περιεχόμενο του υποβληθέντος ερωτήματος. Αφετέρου, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως καθίσταται σαφές ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας-πλαισίου παρέχει σε εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να ακυρώσει αναδρομικώς απόφαση της EPA και ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι απαραίτητη για την έκδοση αποφάσεως επί των αναιρέσεων που ασκήθηκαν κατά της αποφάσεως του Sąd Apelacyjny w Warszawie (εφετείου Βαρσοβίας), το οποίο ακύρωσε αναδρομικώς την απόφαση της 17ης Μαρτίου 2009.

18 Κατά συνέπεια, το υποβληθέν ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

19 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν εάν το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και τρίτη περίοδος, και δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας-πλαισίου, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι εθνικό δικαστήριο επιλαμβανόμενο προσφυγής κατά αποφάσεως της EPA μπορεί να την ακυρώσει αναδρομικώς, εάν κρίνει ότι τούτο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων της επιχειρήσεως η οποία άσκησε την προσφυγή.

20 Πρέπει να επισημανθεί, καταρχάς, ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το άρθρο 4 της οδηγίας-πλαισίου αποτελεί έκφραση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, δυνάμει της οποίας εναπόκειται στα δικαστήρια των κρατών μελών να διασφαλίζουν την ένδικη προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, T-Mobile Austria, C-282/13, EU:C:2015:24, σκέψη 33 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

21 Επομένως, το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και τρίτη περίοδος, της οδηγίας-πλαισίου επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβλέπουν αποτελεσματικούς μηχανισμούς προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου ώστε να μπορούν οι χρήστες ή οι επιχειρήσεις που παρέχουν δίκτυα και/ή υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών και θίγονται από απόφαση της ΕΡΑ να ασκούν προσφυγή κατά της αποφάσεως αυτής. Δυνάμει του δευτέρου εδαφίου της ίδιας παραγράφου, η απόφαση της ΕΡΑ διατηρείται σε ισχύ έως την ολοκλήρωση της διαδικασίας προσφυγής, εκτός εάν ληφθούν προσωρινά μέτρα σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.

22 Το εν λόγω άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας-πλαισίου δεν προβλέπει ειδικούς διαδικαστικούς κανόνες για την εφαρμογή της διασφαλίσεως ενός αποτελεσματικού μηχανισμού προσφυγής και δεν ρυθμίζει τα διαχρονικά αποτελέσματα αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου που κηρύσσει άκυρη απόφαση της ΕΡΑ.

23 Ελλείψει σχετικής ρυθμίσεως της Ένωσης, στα κράτη μέλη εναπόκειται, κατ' αρχήν, στο πλαίσιο της δικονομικής αυτονομίας τους και υπό την επιφύλαξη των απαιτήσεων που απορρέουν από τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, να προβλέψουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες που έχουν εφαρμογή σε προσφυγή όπως αυτή της κύριας δίκης (βλ., κατ' αναλογίαν, αποφάσεις της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ., C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 47 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, και της 27ης Ιουνίου 2013, Agrokonsulting, C-93/12, EU:C:2013:432, σκέψη 35).

24 Εν πάση περιπτώσει, όπως προκύπτει από τη σκέψη 20 της παρούσας αποφάσεως, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας-πλαισίου, το οποίο προβλέπει την υποχρέωση διασφαλίσεως αποτελεσματικού μηχανισμού προσφυγής, αποτελεί έκφραση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet, C-432/05, EU:C:2007:163, σκέψη 44) και πρέπει να γίνεται σεβαστή σε όλες τις περιπτώσεις.

25 Επομένως, εθνικό δικαστήριο επιλαμβανόμενο προσφυγής κατά αποφάσεως της ΕΡΑ πρέπει να μπορεί να την ακυρώσει αναδρομικώς, εάν κρίνει ότι τούτο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων της επιχειρήσεως η οποία άσκησε την προσφυγή.

26 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας-πλαισίου ουδόλως αποκλείει ή περιορίζει τη δυνατότητα αυτή.

27 Συγκεκριμένα, από τη διάταξη αυτή προκύπτει απλώς ότι η προσφυγή κατά αποφάσεως της ΕΡΑ δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα, εκτός εάν ληφθούν προσωρινά μέτρα σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Επομένως, η απόφαση της ΕΡΑ έχει εφαρμογή, κατ' αρχήν, καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, υπό την επιφύλαξη όμως της δυνατότητας, μετά το πέρας της διαδικασίας, να ακυρωθεί η εν λόγω απόφαση αναδρομικώς, εάν το εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι τούτο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων της επιχειρήσεως η οποία άσκησε την προσφυγή.

28 Εξάλλου, όπως επισημαίνει και το αιτούν δικαστήριο, η δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να ακυρώσει απόφαση της ΕΡΑ αναδρομικώς δεν είναι αντίθετη με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

29 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι η αρχή της ασφάλειας δικαίου, από την οποία απορρέει η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, επιτάσσει, αφενός, οι κανόνες δικαίου να είναι σαφείς και ακριβείς και, αφετέρου, η εφαρμογή τους να είναι προβλέψιμη για τους πολίτες (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 10ης Σεπτεμβρίου 2009, Plantanol, C-201/08, EU:C:2009:539, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και της 11ης Ιουνίου 2015, Berlington Hungary κ.λπ., C-98/14, EU:C:2015:386, σκέψη 77 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

30 Όπως προκύπτει σαφώς από το γράμμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας-πλαισίου, η απόφαση της ΕΡΑ κατά της οποίας βάλλει η προσφυγή ισχύει βάσει της διατάξεως αυτής μόνον έως την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, οι επιχειρηματίες που είναι διάδικοι σε διαδικασία προσφυγής, όπως αυτή του άρθρου 4, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, δεν μπορούν να έχουν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ότι, σε περίπτωση ακυρώσεως της επίμαχης αποφάσεως της ΕΡΑ, η ακύρωση αυτή δεν θα παραγάγει αποτελέσματα ex tunc.

31 Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και τρίτη περίοδος, και δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας-πλαισίου, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι εθνικό δικαστήριο επιληφθέν προσφυγής κατά αποφάσεως της ΕΡΑ πρέπει να μπορεί να την ακυρώσει αναδρομικώς, εάν κρίνει ότι τούτο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων της επιχειρήσεως η οποία άσκησε την προσφυγή.

Επί των δικαστικών εξόδων

32 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 4, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, πρώτη και τρίτη περίοδος, και δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2002/21/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία-πλαίσιο), όπως έχει τροποποιηθεί από την οδηγία 2009/140/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει την έννοια ότι εθνικό δικαστήριο επιληφθέν προσφυγής κατά αποφάσεως της εθνικής ρυθμιστικής αρχής πρέπει να μπορεί να την ακυρώσει αναδρομικώς, εάν κρίνει ότι τούτο είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων της επιχειρήσεως η οποία άσκησε την προσφυγή.

(υπογραφές)